

Jacob Mchangama i RÆSON:

Hvorfor Institut for Menneskerettigheder burde **hjælpe** de multinationale virksomheder

Selv fattige stater er langt mere magtfulde i forhold til almindelige mennesker end den rigeste multinationale virksomhed. Og verdens store firmaer er generelt til gavn for verdens fattigste. Begge dele glemmer Institut for Menneskerettigheder, der i et nyt projekt med DI og LO ønsker at få de multinationale virksomheder underlagt menneskerettighederne. Projektet vil skade præcis de mennesker, det ønsker at gavne. I stedet burde Instituttet arbejde for, at de fattige landes regeringer i højere grad respekterede den private ejendomsret. For det skal være lettere, ikke sværere, at være en multinational virksomhed.

af Jacob Mchangama

Siden globalisering for alvor blev en vigtig del af international politik, har der været gjort forsøg på at få multinationale virksomheder underlagt internationale menneskerettighedsstandarder. Der eksisterer hvad man kunne kalde en *menneskerettighedsbevægelse*, bestående af NGO'er, akademikere og menneskerettigheds-institutioner, som har produceret utallige konferencer og artikler om dette emne. Målsætningen har også givet sig udslag i Danmark, hvor Institut for Menneskerettigheder (IM) sammen med bl.a. Dansk Industri og LO, har iværksat et storstilet projekt under navnet "Human Rights & Business". Projektet inkluderer bl.a. en hjemmeside, hvor virksomheder ved at beskrive en lang række forhold om virksomhedens produktion, ligestilling, markedsføringstiltag, ansættelsespolitik m.v. kan få bedømt, hvorvidt de lever op til de menneskerettighedsstandarder, som gælder i henhold til en række FN-konventioner.

Men kampagnen for at underlægge de multinationale virksomheder menneskerettighedsstandarder hviler på to misforståelser – dels, en række forkerte faktuelle præmisser, dels på en fatal mangel på forståelse af nogle helt grundlæggende og afgørende forskelle mellem stater og erhvervsvirksomheder.

Et flittigt hørt argument for, at de store koncerner skal underlægges menneskerettigheder er, at mange af dem har en større omsætning end de flere staters bruttonationalprodukt (BNP). Da disse virksomheder opererer på tværs af landegrænser, skulle deres rigdom således medføre, at de er i stand til at presse fattige stater til at indrette samfundet på deres præmisser. Men det er misvisende at sammenligne BNP med omsætning. BNP er et mål for bruttoværdiskabelse, mens omsætning alene er et mål for, hvor meget værdi der flyder igennem en virksomhed, uden skelen til den egentlige værdiskabelse. Skal man endelig sammenligne staters rigdom med de multinationale selskabers, er virksomhedernes egentlige værdiskabelse – dramatisk lavere end deres omsætning.

Institut for Menneskerettigheders projekt bygger, som selve idéen om at underlægge virksomheder menneskerettigheder, på en præmis om, at firmaerne har skadelige virkninger for verdens fattigste mennesker og lande, fordi de presser lønninger og arbejdsforhold. Det er en forestilling, som menneskerettighedsbevægelsen deler med anti-globaliseringsbevægelsen bestående bl.a. af organisationer som Attac, som da også i høj grad overlapper med førstnævnte.

Den udbredte forestilling, at de multinationale selskaber generelt er skadelige for verdens fattigste, men har dog ikke hold i virkeligheden. Det er korrekt, at arbejdere i den tredje verden får væsentligt lavere lønninger end i Vesten, men dette skyldes lavere uddannelses- og færdighedsniveau. Endvidere udgør lave lønninger ofte fattige landes væsentligste

De generøse giganter

konkurrencefordel og medfører skabelsen af millioner af arbejdspladser, som ellers ikke ville tilflyde disse lande.

Hertil skal lægges, at mange af de mennesker, der i den tredje verden udfører, hvad der efter vestlige standarder er hårdt fysisk arbejde under ringe arbejdsforhold til en lav løn, tidligere ernærede sig ved at arbejde endnu hårdere under endnu ringere forhold og til en endnu lavere løn i primitive landbrug. Mange mennesker, der er ansat i disse firmaer, har derfor i modsætning til før ofte mulighed for at spare op til uddannelse til sig selv eller deres børn, til investeringer, til en bedre bolig eller andre goder, der kan forbedre deres livskvalitet og/eller øge mulighederne for at stige endnu længere op ad den sociale rangstige. Endvidere tilfører de store multinationale koncerner vital teknologi og know-how til værtslandene og deres ansatte, der medfører, at de ansatte bliver mere effektive, får et højere uddannelsesniveau og dermed kan kræve højere lønninger. Også på denne måde opnår de en højere levestandard.

Endnu vigtigere er det faktum at mange undersøgelser viser, at de multinationale virksomheder i u-lande generelt betaler højere lønninger end lokale virksomheder. Ifølge den indiske økonomi professor Jagdish Bhagwati betaler de som oftest fra 10%-50% mere i løn end lokale virksomheder, mens visse amerikanske multinationale betaler helt op til 40-100% mere end den lokale løn. Dette gælder bl.a. for de multinationale virksomheder i lande som Mexico, Bangladesh, Kina, og Indonesien. En tilbundsående undersøgelse fra Vietnam foretaget af økonomen Paul Glewwe viste at udenlandske multinationale betalte deres vietnamesiske arbejdere mere end dobbelt så meget som vietnamesisk ejede virksomheder.¹

Disse undersøgelser skal ses i sammenhæng med en række forskningsprojekter, der har undersøgt, hvorvidt særligt økonomisk globalisering har en effekt på respekten for de menneskerettigheder, der sikrer respekt for menneskets fysiske integritet (såsom forbuddet mod tortur og vilkårlig frihedsberøvelse). En bredt anerkendt undersøgelse fra 2001 foretaget af Clair Apodaca fra University of Florida, konkluderer, at "økonomiske liberaliseringer fører til politiske liberaliseringer og frihed".² En undersøgelse fra

¹ Citeret i Jagdish Bhagwati: "In Defence of Globalization" (2004).

² Apodaca, 2001.

Oxford Universitet peger endvidere på en sammenhæng mellem en øget nettotilgang af udenlandske investeringer og respekt for klassiske borgerlige og politiske rettigheder.³ Disse vigtige data fra samfundsvidenskaben rokker afgørende ved de faktuelle præmisser og bevæggrunde for kampagnen for at underlægge de multinationale virksomheder menneskerettigheder og dermed også ved hele Institut for Menneskerettigheders projekt. Udover, at der ikke findes en objektiv måde at definere en "retfærdig" løn eller "rimelige arbejdsvilkår" på, vil en sådan vilkårlig fastsættelse af højere lønninger eller minimumsvilkår medføre, at de, der skulle nyde godt af disse rettigheder får mindsket muligheden for at forbedre deres levestandard.

Udover, at der ikke findes en objektiv måde at definere en "retfærdig" løn eller "rimelige arbejdsvilkår" på, vil en sådan vilkårlig fastsættelse af højere lønninger eller minimumsvilkår medføre, at de, der skulle nyde godt af disse rettigheder får *mindsket* muligheden for at forbedre deres levestandard.

De sårbare giganter

Den mest grundlæggende brist i idéen om at underlægge de multinationale virksomheder menneskerettigheder er dog ikke ovenstående fakta, men den manglende forståelse af den fundamentale forskel mellem en stat og en privat virksomhed. Stater har langt større magtbeføjelser - selv fattige stater er langt mere magtfulde i forhold til almindelige mennesker end den rigeste multinationale virksomhed.

Grunden til, at stater skal overholde og respektere en række fundamentale menneskerettigheder, er, at staten er tildelt et monopol på magtudøvelse på sit territorium. Staten kan med andre ord bruge væbnet magt overfor sine borgere, der typisk ikke har adgang

³ Emilie M. Hafner-Burton, 2005.

til at udfordre statens magtmonopol. I moderne tid har teknologi medført, at staterne via velbevæbnede hære og politistyrker med lethed vil kunne udrydde deres befolkninger, hvorfor risikoen for misbrug af statens magtmonopol er så meget desto større, hvilket Europas historie i sidste århundrede bærer al for tydeligt vidnesbyrd om. Ingen nok så rig virksomhed har et tilsvarende magtmonopol.

Endvidere lever virksomheder modsat stater på borgernes nåde, idet virksomheder er afhængige af, at forbrugere (og andre virksomheder) frivilligt vælger at bruge penge på det(t) produkt(er), som virksomheden lever af at producere og/eller sælge. Vælger forbrugerne eller andre virksomheder en virksomheds produkt(er) fra, vil selv den stærkeste koncern falde fra hinanden uden mulighed for at tvinge forbrugerne til at bidrage til dens fortsatte eksistens. En kriseramt virksomhed kan altså ikke pudse politi eller hær på vrangvillige eller kritiske forbrugere og tvinge disse til at betale til virksomheden mod deres vilje. Såfremt en stat er i økonomiske problemer vil den derimod kunne udskrive skatter, således at borgerne tvinges til at bidrage til og styrke statens magtmonopol. Er borgerne utilfredse vil staten endvidere kunne anvende lovgivning og sit magtmonopol til at tvinge borgerne på plads. Statens magtmonopol gælder tillige overfor virksomheder – også de multinationale – der, præcis som borgerne, afkræves skatter og er underlagt love og regler der vedtages, administreres og håndhæves af staten.

Heller ikke forholdet mellem ansat og virksomhed kan sammenlignes med forholdet mellem stat og borger. Et ansættelsesforhold er i en fri markedsøkonomi baseret på aftalefrihed. En person kan derfor ligeså lidt tvinge en virksomhed til at ansætte sig, som en virksomhed kan tvinge en person til at arbejde for sig. Den grad af frivillighed, der eksisterer mellem borger (som forbruger eller ansat) og virksomhed, findes således ikke i forholdet mellem borger og stat.

Det skal medgives, at der har været situationer, hvor multinationale virksomheder har begået endog meget alvorlige forbrydelser såsom anvendelse af tvangsarbejde, fysiske overgreb og mord, som f.eks. i Chile i forbindelse med kuppet mod Salvador Allende. På trods af den fortjente medieopmærksomhed sådanne tilfælde får, er det dog en meget lille minoritet af disse selskaber, der har sådanne handlinger på samvittigheden. Det er endvidere værd at bemærke, at den groveste form for overgreb fra de multinationale virksomheders

side (der toppede under Den Kolde Krig) næsten udelukkende er fundet sted i stater med korrupte og undertrykkende regeringer. Sådant misbrug sker meget sjældent, hvis nogensinde, i velfungerende liberale demokratier, hvor regeringerne i højere grad er bundet af menneskerettigheder og er afhængige af borgernes velvilje. Fordi virksomheder ikke kan anvende magt, men netop er afhængige af, at vi forbrugere efterspørger deres produkter, er de multinationale selskaber langt mere sårbare overfor dårlig presse og for omverdens krav om acceptabel opførsel, end stater med magtmonopol. En sårbarhed, der er blevet forstærket via moderne informations-teknologi.

Da Cheminova for nylig blev konfronteret med beskyldninger om farlige arbejdsforhold for firmaets ansatte i Indien, skred man straks ind med en undersøgelse med henblik på at forbedre eventuelle kritisable forhold. Når Sudan, Iran, Saudi-Arabien og Nordkorea konfronteres med deres behandling af egne statsborgere mødes det internationale samfund og menneskerettighedsorganisationer oftest med et skuldertræk eller tomme løfter om forbedret opførsel.

Selskaberne slipper ikke

Instituttets projekt er tillige på skrøbelig grund, når det kommer til de menneskerettighedsforpligtelser, man mener de multinationale selskaber skal efterleve. Projektet påberåber sig at være baseret på gældende menneskerettighedskonventioner i FN-regi, såsom FNs Konvention om Borgerlige og Politiske Rettigheder og Konventionen om Økonomiske, Sociale og Kulturelle Rettigheder fra 1966. Men læser man disse konventioner bliver det hurtigt klart, at de alene binder stater: under gældende ret er det med andre ord alene dem, der er pligtsubjekter under eksisterende menneskerettighedskonventioner. Konventionerne kan alene ratificeres af stater - og det folkeretlige ansvar, der følger af en sådan ratifikation, påhviler alene den ratificerende stat. Selv hvis en virksomhed skulle ønske at blive bundet af en international menneskerettighedskonvention, ville dette ikke være muligt.

Tværtimod forholder det sig således, at virksomheder er rettighedssubjekter under en række menneskerettighedskonventioner, herunder de FN-konventioner, som "Menneskerettighedsbevægelsens" projekt er baseret på, samt under

den Europæiske Menneskerettighedskonvention (EMRK). Det vil sige, at virksomheder har krav på, at stater respekterer bl.a. retten til en retfærdig rettergang, den private ejendomsret og ytringsfriheden. Der foreligger da også adskillige domme fra den Europæiske Menneskerettighedsdomstol (EMD), hvor det er blevet statueret, at statslige tiltag såsom konfiskationer og vilkårlige retssager har været i strid med EMRK. Der findes derimod ikke én eneste dom fra EMD (eller afgørelse fra FNs Menneskerettighedskomite), der statuerer, at en virksomhed har overtrådt disse konventioner, hvilket da også ville være i strid med konventionernes ordlyd, da alene stater kan indklages for de tilknyttede menneskeretlige klageorganer.

Erhvervslivets samfundsgavnlig
funktion hæmmes, såfremt
menneskerettighedseksperter -
uden forstand på eller forståelse
for markedsøkonomiens gavnlige
effekter og intime sammenhæng
med individuelle
menneskerettigheder - fra centralt
hold fastlægger, hvordan
multinationale virksomheder skal
operere.

Der er således hverken et konkret behov eller juridisk belæg for at pålægge de multinationale koncerner menneskeretlige forpligtelser. Betyder det, at virksomheder skal kunne opføre sig som det passer dem uden hensyn til almindelige mennesker? Naturligvis ikke. Virksomheder er, som borgere, underlagt statens magtmonopol – de kan og skal derfor straffes, når de begår ulovligheder, ved f.eks. ikke at respektere aftalefriheden og anvende tvangsarbejde, eller når de begår fysiske overgreb mod deres ansatte. Multinationale selskaber bliver da også i vidt omfang udsat for statslige sanktioner. Oftest for forseelser, der er langt mindre grove end fysiske overgreb, f.eks. i tilfældet med de milliardbøder, konkurrencemyndighederne i både USA og EU uden tøven udskriver - senest til Microsoft. Endvidere har en lang række multinationale selskaber i fattige lande såsom Zimbabwe, Bolivia og Venezuela på

vilcårlig vis og i strid med indgåede aftaler fået konfiskeret deres ejendom og/eller inddraget deres tilladelse til at drive virksomhed. Indgreb, som selv nok så store multinationale selskaber ikke kan stille noget op imod, såfremt den politiske vilje til at gennemføre dem er stærk nok.

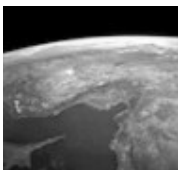
Hjælp de multinationale virksomheder

Selvom Institut for Menneskerettigheds projekt er ganske moderat og skal roses for, at søge partnerskab frem for konfrontation med erhvervslivet, er der god grund til, at multinationale virksomheder bør takke nej til projektet, der nok er båret af gode hensigter men en ringe forståelse af firmaernes overvejende positive rolle i det moderne samfund. Institutets projekt risikerer at medføre alvorlige konsekvenser for ikke bare de deltagende, men for alle multinationale. Bare nogle enkelte virksomheder deltager i projektet, accepteres præmissen om, at det, der må være enhver international koncerns vigtigste opgave, nemlig at skabe profit, er skadeligt, usocialt og udbytter de mest sårbare mennesker i denne verden. Dermed øges risikoen for, at de multinationale selskaber på en fejlagtig baggrund bliver pålagt hindrende forpligtelser fra politisk hold eller ved domstoles aktivistiske fortolkning af eksisterende menneskerettighedskonventioner. Og dermed vil man forringe disse firmaers mulighed for at skabe vækst og velstand for netop de mennesker, som menneskerettighedsbevægelsen vil hjælpe og beskytte.

Det er i den forbindelse værd at tænke på, at når menneskerettighedsbevægelsens repræsentanter rejser jorden rundt til konferencer og via Internettet, e-mail og mobiltelefoner organiserer kampagner på flere kontinenter, er dette kun muligt på grund af, at de multinationale selskaber har sørget for den nødvendige teknologi og udbredelse deraf. Det kan erhvervslivet kun, når det - indenfor lovgivningens almindelige rammer og med menneskerettighedernes beskyttelse - er frit til at udnytte sin ekspertise og viden, eksperimentere, gå nye veje og derved konstant sørge for, at ressourcer bliver udnyttet så effektivt som muligt til gavn for sig selv, for forbrugerne og dermed: samfundet som helhed. Denne samfundsgavnlig funktion hæmmes, såfremt menneskerettighedseksperter - uden forstand på eller forståelse for markedsøkonomiens gavnlige effekter og intime sammenhæng med individuelle

menneskerettigheder - fra centralt hold fastlægger, hvordan multinationale virksomheder skal operere. Og dét gælder uanset hvor noble målsætninger menneskerettighedseksperter end måtte opstille.

Når man ser på de gavnlige virkninger, de multinationale selskaber har i fattige lande, må man undre sig over, at Institut for Menneskerettigheder har påbegyndt sit projekt. Hvis instituttet *virkelig* ville medvirke til, at levestandarden øgedes i verdens fattigste lande og at disse oplevede udvikling og vækst til gavn for deres borgere, burde man i stedet arbejde for, at virksomhederne fik bedre arbejdsbetingelser. Hvis Institutet medvirkede til, at f.eks. den private ejendomsret i højere grad blev beskyttet i u-lande, hvor denne rettighed desværre som oftest er ikke-eksisterende, ville mange af verdens fattigste lande i langt større udstrækning end nu kunne tiltrække multinationale selskaber - og dermed arbejdspladser, ny teknologi og større udenlandske investeringer. Derved kunne der opstå en reel symbiotisk effekt mellem menneskerettighedsforkæmpere og erhvervsliv. Resultatet ville være til gavn for såvel fattigdomsbekæmpelse som for respekten for de basale menneskerettigheder.

Jacob Mchangama (f.1978) er cand. jur. fra KU samt MA i Menneskerettigheder og demokratisering fra European-Inter University Centre i Venedig. Han arbejder til daglig som advokatfuldmægtig på et københavnsk advokatkontor og underviser i menneskerettigheder og folkeret på Københavns Universitet. Udover erhvervsret har han arbejdet med menneskerettighedssager (herunder sager ved den Europæiske Menneskerettighedsdomstol) og har bl.a. også arbejdet på sagen med den danske Guantanamoofange. Han skriver bloggen retsstaten.blogspot.com og bidrager desuden til www.punditokraterne.dk.